

VPRAŠALI STE

TOREJ ŠE ENKRAT O KOSOVELOVEM KONSTRUKTIVIZMU

Iz daljšega pisma, ki nam ga je pisal F. K. iz Murgelj, Ljubljana, povzemamo:

Morda boste menili, da zaostajam za dogodki, ko mi še zmeraj ni jasno, kaj je pravzaprav s Kosovelovim konstruktivizmom. Pazljivo sem prebral obsežno in lepo pisano Ocvirkovo razpravo k Integralom '26; tu sem na str. 56 prebral, da je »potemtakem konstruktivistična poezija poezija vsesplošnega kaosa v človeku, stvareh in predmetih, ki nas obdajajo, poezija antitez, disonanc...« Ko sem potem iz radovednosti

Načeto vprašanje je z več strani kočljivo; kdor le malo pozna ustrezne okoliščine, ve, da se okoli Kosovelovih Integralov sicer nabira intenzivno literarnozgodovinsko zanimanje, da pa so vse sodbe pisane prejkone pogojno, z izdatnimi prizvoki nelagodnosti (naj poleg Slodnjakove omenim vsaj še Zdravčevo razpravo Konstruktivizem in Srečko Kosovel, Sodb. 1966, kot temeljito dopolnilo in popravilo Ocvirkove študije v Sodobnosti istega leta, nekatere druge odzive — Voglovega itd.). Takšno razpoloženje je razumljivo ob dejstvu, da je velikanska večina Kosovelove zapuščine danes tako ali drugače v zasebnih rokah urednika Integralov A. Ocvirka, tako da javen pregled nad njo ni mogoč; nerazvidno gradivo pa seveda onemogoča sleherno prevehementno sodbo: droben dnevniški zapisek iz njega lahko ovrže še tako matematično natančno izračunano hipotezo. — Priporočamo vam torej, da si poleg Ocvirkovega in Slodnjakovega razpravljanja ogledate še druge odzive na vprašanje; mi pa bi mimo njih zapisali le nekaj misli zadevi ob rob.

— Konstruktivizem kot ideološko in estetsko gibanje se je v bistvu ohranil znotraj sovjetskih meja, kjer se je tudi spočel: na zahod ga ni prišlo prida oz. se je pojavljal kot sinonimna nomenklatura za različne sočasne, v levo obrnjene izme; še boljše: z njim so koketirali zlasti nekateri levi dadaisti. Predstavo o konstruktivizmu naj bi Kosovel potemtakem dobil iz Sovjetske zveze; s tem v zvezi se kot možna posrednika omenjata predvsem slikar Avgust Černigoj in literat Ivo Grahor. Slednjega je v kombinaciji poudaril predvsem Slodnjak, češ da je bil Grahor v drugi polovici leta 1924, ko je — avgusta — izšel prvi konstruktivistični literarni manifest, v Mo-

vzel v roke še Slodnjakovo študijo o Kosovelu (v zbirki *Lirika*, ki jo izdaja Mladinska knjiga), pa sem lahko med drugim prebral, da so ruski konstruktivisti, po katerih naj bi se Kosovel vzoroval, proglasili umetniški »sistem maksimalne eksploatacije teme« ali »sistem vzajemnega funkcionalnega opravičevanja vseh konstitutivnih umetniških elementov«. — Zdaj pa ne vem, kaj je torej ta konstruktivizem: ali nekakšna intenzivna funkcionalnost ali pa vsesplošen kaos?

F. K.

Ljubljana, Murgelj

skvi. Od tod naj bi torej prinesel še tople informacije. — Černigojevo posredništvo bi bilo bolj posredne narave.

Vprašanje se suče torej okrog potovanja in stopnje vplivov.

— Slodnjak je v razpravi, ki jo F. K. omenja, opozoril na možnost posebne Kosovelove predstave o konstruktivizmu: ta naj bi od Rusov privzela le naziv in nekatere najbolj splošne iztočnice, v podrobnosti pa naj bi takšen substrat pesnik dopolnjeval z izročilom domačih zenitistov ter futuristov (prav tako je v Integralih mnogo dadaističnih in ekspresionističnih refleksov). — Domneva se zdi močno verjetna: ne smemo namreč pozabiti, da se je bil mladostni Kosovel gibal v Podbevškovi bližini, da se v Integralih pojavlja niz pojmov, ki jih brez Zenita ni mogoče razumeti (npr. *Balkan* = pojem dinamike, prim. tudi *Tank* 1927!), da so si bili podbevškovi in micičevci (Lj. Micić alias Poljanski, glavni motor zenitizma, lani — 1971 — nekako slabo zapaženo umrl, čeprav bi se ga lahko spomnila vsaj današnja literarna avantgarda) medsebojni hvalivci; prav tako ne gre prezreti, da je Kosovel po svojem izviru duhovno-emocionalno zmeraj težil v zahodne predele slovenske nacionalne sfere, kjer je sosednji italijanski futurizem morda najmočnejše odmeval (v tržaškem, sicer tudi ljubljanskem časopisju številne informacije; o ruskih futuristih je poročal *Prijatelj* v *Vedi* sredi prve svetovne vojne). Prav tako ne gre nadalje pozabiti, da je bil pojem (izraz) konstrukcija vsem evropskim izmom tistega — in današnjega — časa blizek, ker pač še najustreznejše označuje način njihovega umetniškega tvorjenja: subjektivno konstrukcijo (tako npr. že na eni prvih strani *Zenita* 1921 beremo: »Malo je tih, koji zna-

ju, da počinja jedna velika epoha konstrukcija... da se preko nas i kroz nas i pomoću nas vrši estetizacija dinamike», — na str. 3, števil. 2, pa neki Gecan objavlja »Konstrukciju za portret cinika«; oboje zveni nenavadno podobno Kosovelovemu integralizmu, in vendar se pri nas pojavlja nekako sočasno s prvimi začetki sovjetskega konstruktivizma). — Nerazvidnost celotnega gradiva pa je najbrž kriva, da Slodnjak kljub svojemu siceršnjemu poudarjanju avtohtonosti slovenskih literarnih pojavov preizrazito dopušča možnost bolj ali manj neposrednega vplivanja sovjetskega literarnega konstruktivizma na Kosovela (preko Grahorja). — Osebnost se mi namreč takšen vpliv zdi zelo malo možen:

Res je avgusta 1924 ugledala beli dan prva načelna izjava ruskega literarnega konstruktivizma, kakor Slodnjak povzema po Flakerju — pač v zvezi z ustanovitvijo LCK (Literarni center konstruktivistov). Res je tudi v sovjetski kratki literarni enciklopediji (III, 1966; 712, 713, 714) mogoče brati, da se je konstruktivizem kot posebna literarna šola izoblikoval že leta 1923 s Sel'vinskim, Čičerinom in drugimi. — Res pa je tudi, da se je programsko v tej fazi 1.) konstruktivizem razvijal predvsem kot *ideologija* in ne kot *estetski program*, 2.) da se je formiral predvsem v območju uporabne likovne umetnosti in 3.) da ga je v literarnih manifestacijah pogosto personalno in formalno zelo problematično ločevati od drugih izmov (če sovjetska enciklopedija Čičerina prištevata sem, ga lahko mirne duše šteje tudi k zaumnikom ali futuristom, kajti dobesedno nič ne loči njegovih nastopov in njegovih proizvodov od futurističnih ali zaumnih).

K prvemu: za otipljivo ponazoritev preprišimo eno najzgodnejših manifestnih informacij o konstruktivizmu, članek Olge Čičagove — Konstruktivizem (v reviji Korabl' 1923, 44):

»Konstruktivizem ni umetniška struja, kakor mnogi mislijo. Po svojem bistvu konstruktivizem zavrača umetnost kot produkt buržoazne kulture. Konstruktivizem je ideologija, ki se je rodila v proletarski Rusiji začasa revolucije. Kakor vsaka ideologija more živeti le tedaj in le takrat ne ostane na pesku, če si ustvari porabnika, zato mora konstruktivizem organizirati komunistično življenje, in sicer tako, da vzpostavlja konstruktivističnega človeka. Sredstvo pri tem mu je intelektualno ustvarjanje — in najpopolnejša produkcija: tehnika.

Intelektualno-materialna proizvodnja se formira iz treh elementov: tektonike, konstrukcije in fakture.

Tektonika je ideološka plast konstruktivizma ter po eni strani izhaja iz komunizma in po drugi iz namenske (smiselne) izrabe gradiva.

Konstrukcija je organizativna funkcija, ki véde v predelovanje vsakršne danosti.

Faktura je namensko izkoriščanje gradiva, ki pa ne prizadene tektonike.

Konstruktivizem je po svoji naravi dinamičen; principi današnjega dne jutri odpadajo — pač v zvezi z novimi dosežki tehnike. Kriterij za to je namenskost; te pa ne smemo mešati z utilitarnostjo. To, kar je utilitarno, še ni namensko-smiselno.

Mi — konstruktivisti — odklanjamo umetnost, ker ni namenska, zmeraj je bila in je še stvar nemnogih.

Umetnost je po svojem bistvu pasivna, samo odraža stvarnost. Konstruktivizem je aktiven, stvarnosti ne odraža, marveč jo tvori.

Za razširitev svoje vplivnosti smo konstruktivisti dolžni stremeti po tem, da bi prodrli v vsa območja človekove kulture, razrušili stare meščanske sestojne in organizirali nove oblike socialističnega življenja z vzgojo novega konstruktivističnega človeka.

— Podoben jezik govorijo konstruktivistični manifesti tudi kasneje. — Že omenjeni proglas LCK iz leta 1924 (podpisali Sel'vinski, Zelinski, Inberjeva, Agapov idr.) je zelo jasan na ideološki ravni, kjer po navadi tovrstnih proglosov tistega časa tesno povezuje konstruktivizem z revolucionarnim proletariatom (npr. tč. 4: »Tako je konstruktivizem v sistemu misli in občem ustroju razuma red, ki poudarjeno izraža voljo ter potrebo proletariata, da bi med izgradnjo gospodarstva postavil tudi temelje novi socialistični kulturi«), medtem ko je na estetsko-formni ravni zelo nejasen in poudarja predvsem priljubljeno konstruktivistično parolo o tkim. »gruzifikaciji« (obremenitvi) izraza: zahteve na enoto gradiva naj se povečajo, besedno gradivo funkcijsko maksimalno obremeniti. Snov naj bo kar se da eksploitrirana. To pa npr. v območju stih pomeni podreditev »verzne fakture osnovni smiselni vsebini stih«. Itd. — Značilno je, da so se še istega leta takšnim načelom z javno deklaracijo pridružili proletkultovski mappovci (moskovska asociacija proletar-

skih pisateljev: Lelevič, Lebedinski, Bezymenski), sicer nasprotniki besednega eksperimentiranja.

Tudi praktičen rezultat ni bil s tega zornega kota jasnejše razviden: oblikovno se je konstruktivistična literatura gibala v najbolj nemogočih ekstremih — od stvarno, poročevalno, faktografsko pisane pripovedne proze do Čičerinovih poskusov tkim. zvočne poezije (prim. ponovno Korabl' 1923; Čičerin, Stepa — epska poema; zamisel zvočnega zapisovanja poezije poteka od V. Hlebnikova, teoretsko pa je zadevo skušal obširno in v mnogočem sprejemljivo sistematizirati L. Sabanejev, Muzika rečy, 1923); le ideološko ni bil nikoli problematičen. — Zelinski, ena od vodilnih teoretskih glav sovjetskega konstruktivizma, je še leta 1928 povzemal konstruktivistične nazore s podobnimi besedami, češ da gre predvsem za ekonomičnost v ravnanju z gradivom, za usmerjenost v cilj, dinamičnost, racionalnost, — pa hkrati dodajal, da je konstruktivizem izrazno heterogen in različen: Kot vsak poet — sem srce statistike, mnogoglasen je moj goli jezik (Sel'vinski). — Nič drugače v najbolj znanem konstruktivističnem zborniku Biznes iz leta 1929.

Kasneje, v 30-ih letih, so se prav iz konstruktivistov zelo hitro in lahko rekrutirali nekateri vodilni ideologi socialističnega realizma (Zelinski, Asmus idr.), kar dovolj zgovorno priča o tem, kako nejasna vez je trdno socialno ideologijo v opisovanem primeru vezala s posebnim (?) izrazom.

K drugemu: Menda se je konstruktivizem porodil, pa nekaj časa tudi oblikoval v okrilju levega futurizma. Programske izjave, ki jih je mogoče brati v ustrezni reviji - LEF (Levyj front, 1923 — dostopna tudi v Ljubljani — pisala sta jih Brik in Majakovski), res močno spominjajo na izgovarjavo konstruktivističnih manifestov: »Vse to delo za nas ni estetska samozadostnost, marveč laborator za najboljše izražanje sodobnih dejstev« ipd. — V reviji hkrati mrgoli prizadevanj, izjasniti pojem »konstruktivizem«. Tako v napovedi spomladanske konstruktivistične razstave 1923 (str. 251 i. d.) — konstruktivistične retrospektive od njegovega nastanka leta 1920 dalje — pisec meni, da so konstruktivisti popolnoma obračunali z eksperimentalno oz. boljše — abstraktno dejavnostjo ter začeli z realnim delom na ravni »socialno osmišljenega umetniškega dela«. Naloge, ki da jih daje eden vodilnih konstruktivističnih likovnikov Rodčenko (in ne Ročenko, ka-

kor rabi Ocvirk), profesor na Vhutemasu (višja umetniško-tehniško mojstrska šola), svojim študentom, zahtevajo iznajdljivosti in praktičnosti: izdelovati morajo npr. posteljo, ki hkrati služi še kot miza in stol (gruzifikacija: en in isti predmet mora služiti kar se da številnim funkcijam!), svetlobne reklame, kino napise, knjižne opreme, predmete za lahko industrijo; poudarja tkim. socialne vrste upodabljajoče umetnosti — plakat, ilustracijo, karikaturu ipd.

Iz zapisov v LEFu je mogoče obenem razbrati, da se je likovni konstruktivizem v mnogočem snoval iz značilne klikarsko-nazorske borbe na omenjeni šoli, kjer so obstajale tri formacije: čistoviki, prikladčiki ter konstruktivisti in proizvajalci. Na kratko rečeno: prvi so zastopali čisto, samonamensko, »sveto« umetnost, drugi prav nasprotno — golo proizvodno, uporabno funkcijo, konstruktivisti pa so poudarjali funkcionalno zvezo forme in proizvodne uporabnosti. Primer navajamo, ker je plastično ponazoril za dojetje konstruktivističnega estetskega nazora. — V drugem letniku LEFa (1924) se serija ustreznih sestavkov pa seveda tudi reprodukcij konstruktivistične umetnosti nadaljuje; Zelinski npr. tik pred avgustovsko deklaracijo piše v članku Ideologija in naloge sovjetske arhitekture, da so »konstruktivisti ljudje, ki jim ne prija stari red samozadovoljnega esteticističnega olepševanja in se z vsjo močjo nove razgibane ideologije spopadajo s tehničnimi nalogami, včasih brez razumevanja za umetniško.«

— Tako *k tretjemu* niti ni potreben podrobnejši komentar: oblikovno-izrazno je bil konstruktivizem že od vsega začetka preveč nejasno zakoličen, da ne bi omogočal različnih in pogostnih »strujarskih« transferjev. (Številni izmi pa tako stojijo na nekaterih enotnih nogah, ki takšen transfer vselej omogočajo.)

— Če si po vsem tem skozi poročilo S(taneta) M(eliharja) Pres (Zapiski Delavske kmetijske matice, 1925, 48, 92 id.) ogledamo Černigojevo razstavo v Ljubljani, bi ta bila takšnale: Černigoj se je dve leti šolal v Nemčiji, potem pa »planil nenadoma med nič hudega sluteče brate Slovence in jih sprejel na svoji razstavi z velikimi, pokončno, poševno ali pa tudi narobe postavljenimi napis: Kapital je tatvina; Izobrazba delavca in kmeta je nujno potrebna; Napredek mehanizma pomenja razdelitev lastnine; Glavna smer našega stremljenja je organizacija; Umetnik mora postati inženir, inženir mora postati umetnik; Umetnosti

ni... Med razstavljenimi konstrukcijami je imel tudi pisalne stroje, motorje, kolesa: zvest svojemu principu, da je le konstrukcija pravi izraz 'umetnosti' naše dobe. (Zagreb je že imel svoj 'zenitizem', ki je bil v tem oziru povsem enak konstruktivističnim teorijam)«.

Če izločimo krilatice o zanimanju za organizacijo (= konstrukcijo) ali Meliharjevo pomerjanje Černigoja zenitizmu, se je ob takšnem poročilu treba spomniti le, koliko pozornosti so moskovski konstruktivisti posvetili oblikovanju teksta oz. tekstualni gruzifikaciji« likovnega izraza. Tekst naj pač s svojo likovno formo priklene pozornost in likovna tvorba naj zaživi tudi jezikovno. Takšna združba umetnika in inženirja, lika in besede, je razvidna tudi iz Černigojeve razstave, pri čemer se ni mogoče ubraniti misli, da je prav dojem likovne organizacije besede tudi pri Kosovelu krojil osnovno predstavo o konstruktivistični formi. Le tako — namreč s Černigojevim likovnim posredovanjem — si je namreč mogoče razložiti pretežno likovnost (in ne muzikaličnosti, ki so jo sicer ruski konstruktivisti tudi gojili) Kosovelovih »gruzificiranj« verza v Integralih; pa je bil menda Kosovel izredno muzikalčno občutljiv.

Po tej logiki naj bi konstruktivizem Kosovelu pomenil le pojem tesne povezanosti leve ideologije in oblikovnega (likovnega) eksperimenta v tekstu. To drugo je sprejemal skoz Černigojevo tekstualizacijo likovnega, le da je zadevo obrnil: literaturo je »gruzificiral« z likovno organizacijo (pri čemer so morale brez dvoma svoje prispevati tudi že omenjene spomske in aktualne asociacije na Podbevškova »carmina figurata«, na futurizem ipd.) Sovjetski konstruktivizem mu še ob tako dobrem posredniku formnega vzorca ni mogel posredovati, še posebej ne, ker se je literarno šele formiral sočasno s Kosovelovim preusmerjanjem

in se pravzaprav razen ideološko ter skupinsko nikoli ni niti čisto dooblikoval.

— Da novega izraza naš pesnik vse do zgodnje in nenadne smrti ni uspel intimno uskladiti s svojimi dotlejšnjimi predstavami o liriki, je iz Integralov samih dovolj razvidno in na to opozarja že Slodnjak; ali se mu nova stremeljenja osamosvajajo v priložnostne, aforistične domislisce, ali pa ostajajo v isti pesmi nekako shizoidno družene s »tradicionalnimi« lirskimi tvorbami.

— Po vsem tem naj bi bilo nekako jasno: da moramo kot vplivno izhodišče pri Kosovelu v tem primeru res upoštevati sovjetski konstruktivizem, ki pa se pod to oznako pred letom 1920-21 pojavlja le naključno in pomožno (ev. in vprašljivo: Tatlin); da je bil ta vpliv zelo posreden in relativen, predvsem likovniški in ne literaren; da konstruktivistična poezija nikakor ne more biti »poezija vsesplošnega kaosa v človeku«, marveč mnogo prej nasprotno: poezija stvarno, praktično, urejeno, ideološko mislečega človeka. — Res pa je, da je zunanja oblika, kakršno srečamo sem ter tja v Integralih, za slovensko literaturo še danes nekam nenavadna, anarhična glede na logično urejeni govor literarne tradicije, pa zato spodbuja k občutkom o kaotičnosti, nerednosti ali celo neresnosti.

Naj za konec še enkrat izrazimo prepričanje, da predstavljajo torej s te strani gledano Kosovelovi Integrali '26 posebno, samosvojo, v mnogočem izvorno inačico evropskih izmov tistega časa: sicer z izhodiščno, pa vendarle minimalno udeležbo sovjetskih konstruktivističnih vplivov.

(PS: Žal zaradi narave tega zapisa, ki se je že tako zavlekel preko mere, nisem mogel navesti več ponazoritvenega gradiva, čeprav bi to teža problema verjetno zahtevala.)

Majaž Kmecl
Filozofska fakulteta v Ljubljani

DOKUMENTI

RAZISKOVALNI SKUPNOSTI SLOVENIJE
Jezikoslovno-literarna sekcija
Ljubljana, Župančičeva 6

PROGRAM RAZISKOVALNIH NALOG LITERARNIH ZGODOVINARJEV — SLAVISTOV IN PREDLOGI, KI JIH NAREKUJE POLOŽAJ STROKE

Dne 25. novembra 1971 so se sestali slovenski literarni zgodovinarji, ki delajo na področju slovenistike oz. slavistike, pregledali

program načrtovanih raziskovalnih tém in ob tej priložnosti kritično pretresli položaj svoje stroke. Oboje je bilo storjeno z na-